

עידן המזעדיים

חג השבועות (תשע"ו)

על פי פסקי: השולחן ערוך, רמ"א, משנה ברורה, מרן הראש"ל רבינו עובדיה יוסף זצ"ל ועוד

נכתב ונערך על ידי הרב עידן בן-אפרים שליט"א (02-5324067)

השנה חג השבועות חל ביום ראשון כאשתקד, ויחול כן גם בשנים תשע"ח, תשע"ט

ח. שינה בשבת – יש לאדם לנוח היטב בשבת על מנת שיהיה עירני בלימוד במשך הלילה. אבל לא יאמר בפיו שישן על מנת כן, אף שהוא דבר מצוה (ע"י ספר ילקוט יוסף שבת ב, ר"ז; ספר פסקי תשובות רצ, ז) [ואם עבר ואמר, מותר לישן, ולא קנסוהו].

ט. החלפת בגדים – המחליף לבגדי יום-טוב, לא ילבשם ביום שבת סמוך לחשיכה, משום שנראה כמכין משבת ליום-טוב, אלא ילבשם מבעוד-יום ויכוין שלובשם גם לכבוד שבת, או שילבשם לאחר כניסת החג (כה"ח תקסט, כג). [יש שהורו שהנוהגים ללבוש בגדים מיוחדים יותר ליום-טוב (כבשו"ע תקסט, א), ילבשו אותם כבר לשבת מפני כבודה (הגרי"י קניבסקי זצ"ל, כמובא בספר פסח שחל בשבת יז, ט).]

י. חזלקת נרות – מדליקים נרות לכבוד החג, ויש ליזהר להדליק רק בצאת-השבת (שעה 8:22. לנוהגים כרבינו-תם, שעה 9:18). מעבירים אש באמצעות נר או גפרור מנר נשמה שהודלק מערב שבת (מ"ב תקב, ז), ומברכים: "ברוך... להדליק נר של יום-טוב" [ואף למנהג אשכנז ועוד, ביום-טוב יש לברך קודם ההדלקה (ע"י מ"ב רסג, כז; בא"ח ש"ש נח, י; ש"ש"כ מד, ז). ונכון שהנשים לא תברכנה ברכת "שהחיינו" בהדלקת הנרות, ותצאנה ידי חובה בברכת "שהחיינו" שמברכים בקידוש (חזו"ע ימים נוראים טב ועוד)]. **בסיום ההדלקה יש להיזהר שלא לכבות הנר או הגפרור ביד, בפה או על ידי השלכתו בתנופה, אלא להניחו בנחת על שיש, רצפה, מגש וכדומה שיכבה מאליו.**

קודם ההדלקה תתפלל האשה תפילת ערבית ותאמר "ותודיענו" (שהוא הבדלה, עיין בסעיף יב), ואחר כך תדליק הנרות. ואם שכחה ולא אמרה בתפילה "ותודיענו", או שאינה מתפללת תפילת ערבית, אזי לפני שתדליק הנרות, תאמר: "ברוך המבדיל בין קודש לקודש" (מ"ב רצט, לו). ואם יש צורך לעשות מלאכה לפני התפילה, אפשר לומר "ברוך המבדיל בין קודש לקודש" ולעשות המלאכה (כבשו"ע שם, ט). [אף שאמרו "ותודיענו" בתפילה, אסור לטעום עד שיקדשו ויבדילו על הכוס (מ"ב שם)].

יא. תיקון חנרות – המדליקים נרות שעוה יזהרו שלא לחמם ביום-טוב את תחתית הנר באש על מנת להדביקו בפמוט, מחשש מירוח (מ"ב תקיד, יח; כה"ח שם, מא). ואם הפמוט סתום משעוה, מותר לנקותו על ידי סכין (כה"ח שם), אבל לאחר שהסיר השעוה אסור לטלטלה (ש"ש"כ יג, מג מד, ט), והעצה עבורם היא להשתמש ב"נרונות".

יב. תפילת ערבית – הנוהגים לומר מזמורים במוצאי-שבת לפני תפילת ערבית, אין אומרים אותם כשחל יום-טוב במוצאי שבת (מ"ב רצג, א), ואומרים רק את המזמור השייך לחג. בתפילת ערבית של החג אומרים "ותודיענו" (לפני "ותתן לנו", וכפי שמופיע במחזור), שהוא הבדלה בתפילה בין שבת ליום-טוב, כדוגמת "אתה חוננתנו" שאומרים במוצ"ש (ש"ע תצא, ב). [ואם שכח לאומרו, אינו חוזר (מ"ב שם, ט).] ואם טעה והתחיל להתפלל תפילת חול, צריך לסיים את הברכה שנזכר בה בטעותו ולהתחיל בתפילת החג (מ"ב רסח, א). וכשבטעות התחיל לומר בתפילה "אתה חונן", צריך לסיים את הברכה מבלי לומר "אתה חוננתנו" (חזו"ע שבת ב, ששט). ואין אומרים "שובה" בסיום התפילה.

יג. סדר קידוש וחבדלה – בליל החג, מכיון שהוא מוצאי שבת, משלבים בקידוש גם את ההבדלה. סדר זה נקרא בלשון חז"ל "יקנה"ז, שהוא ראשי תיבות של סדר הברכות: יין (ברכת "בורא פרי הגפן"), קידוש (ברכת "מקדש ישראל והזמנים"), נר (ברכת "בורא מאורי האש"), הבדלה (ברכת "המבדיל בין קודש לקודש", ואם טעה וסיים המבדיל בין קודש לחול, יצא (חזו"ע פסח, ערב), זמן (ברכת "שהחיינו") (רמב"ם שבת כט, כב; ש"ע תעג, א). [ואין מברכים על בשמים (מ"ב שם, ג; תצא, ג) לפי שבכל מוצ"ש תיקנו

א. תספורת/טבילה – מסתפרים ומתגלחים לכבוד החג, ואף הנוהגים כמנהג רבינו האר"י ז"ל שלא להסתפר כל ימי הספירה עד ערב חג השבועות, מסתפרים בשנה זו בערב שבת, כדי שלא להכנס לחג בניוול (מורה באצבע ט, רכא; כה"ח תצג, יג; חזו"ע יו"ט, רסז). ומידת חסידות לטבול לכבוד הרגל (חזו"ע, קב).

ב. שטיחת עשבים – נוהגים לשטוח עשבי בשמים ושושנים בבית-הכנסת ובבתים (רמ"א תצד, ג). ומכיון שאסור לקטוף בשבת או ביום-טוב, וכן אסור להכין משבת ליום-טוב, יש לקטוף, לעצב ולהדביק את העשבים מערב שבת. אבל לשוטחם בלבד בחג, מותר (ע"י מ"ב שם, ט).

ג. נר נשמה/פתיל-צף – יש להכין נר נשמה [של 48 שעות] מערב שבת, כדי שיוכלו להדליק באמצעותו אש לחימום המאכלים בחג, הדלקת נרות החג, נר הבדלה וכדומה. וכן המשתמשים ב"פתיל-צף", ישחילו הפתילים מערב שבת [ומעיקר הדין מותר להשחילו ביום-טוב (מרן זצ"ל בירחון יתד המאיר גליון 152; שו"ת שבט הלוי ט, קכח ועוד), אבל אם החור סתום, אין להשחיל בו הפתיל, וכן אם מושבי הפתיל מחוברים אסור להפרידם]. והמשתמשים בנרות שעוה, יכינו "נרונות" להדלקה בחג (ע"י בסעיף יא). [אין עושים "עירוב-תבשילין" (ואף אינו מועיל), לפי שנתקן לעשותו רק כשחל יום-טוב ולאחריו שבת שאז מבשלים בחג לכבוד שבת (ש"ע תקט, א), מה שאין כן השנה שחלה שבת ולאחריה יום-טוב].

ד. שעון-שבת – בליל שבועות דרוש שהתאורה תידלק זמן רב יותר מבליל שבת, בפרט בבתי-כנסת שלומדים עד הבוקר. יש אומרים שאין להתעסק בחג כלל ב"שעון-שבת" מכני, ויש לכוין מערב שבת את מועד הכיבוי וההדלקה לפי הדרוש בחג. אבל מן הדין מותר בחג ללחוץ על זיזי השעון-שבת ולהאריך או לקצר את מצב פעולתו הקיים, או להקדים את מועד ההדלקה (ע"י שו"ת יביע אומר ח"ג א"ח, יח וספר ילקוט יוסף שבת א, פב לגבי שבת. ולגבי קיצורו ביו"ט, דאה חזו"ע יו"ט, נו שגרם כיבוי מותר), אבל אין לעשות כן כאשר השעון הגיע לזיז האחרון, לפי שמצוי שבאים על ידי כך לכיבוי או הדלקה. ובשעון דיגטלי אסור לבצע כל שינוי.

ה. צידקתך – בתפילת מנחה של שבת, אין אומרים "צידקתך" אלא "יהי שם" וכו' (ש"ע רצב, ב). ובלא"ה הוא לפני י"ב סיון, ע"י מ"ב קלא, לו).

ו. סעודה שלישיית – מצוה להתחיל סעודה שלישיית לפני שעה תשיעית (שעה 4:15) כדי שיאכל בליל החג לתיאבון, ולאחר זמן זה, מצוה לכתחילה להיזהר שיאכל עד כביצה פת (50 גרם) (ע"י ש"ע רמט, ב ורמ"א תקסט, א; מ"ב שם, ח וחזו"ע יו"ט, צ פסח, רסז). ויש לקבוע תפילת מנחה מוקדמת.

ז. חכנה משבת לחג – אסור לעשות הכנות ביום שבת לכבוד החג (אף אם הוא מעשה שמותר לעשותו בשבת), ולכן אסור להדיח כלים, לסדר הבית, לערוך שולחן וכלים, להכניס משקאות למקרר, אלא רק לאחר צאת-הכוכבים (שעה 8:08) ויבדיל בפה [בתפילה או באמירת "ברוך המבדיל בין קודש לקודש" (דאה בסעיף יא)]. ומכל מקום, אם מדיח הכלים או מסדר הבית כדי שיהיה נאה ומסודר לכבוד השבת, מותר (מ"ב שם, יט).

ומותר להוציא אוכל מהמקרר או המקפיא כמה שעות לפני צאת השבת, על מנת שיפשיר ויהיה מוכן לחממו בחג, ואין זה בכלל הכנה (חזו"ע שבת ב, תמז). ויש מתירים להוציא בשבת ולהניחו על הפלאטה בעודה כבויה, אף שתידלק כעבור זמן (שמעתי ממרן הראש"ל הגרי"י יוסף שליט"א), למרות שהתבשיל לח וצונן, כל שהוא מבושל כל צרכו (ע"י שו"ת יביע אומר י, כו וחזו"ע שבת ד, שמח).

לברך עליהם כדי להשיב הנפש מצער יציאת נשמה יתירה של שבת, אך כשחל חג במוצ"ש, עונג ושמחת החג משיבים הנפש ואין צורך בברכת הבשמים. אם טעה ובירך על בשמים, יריח מהם וימשיך בברכותיו (ספר פסח שחל בשבת יז, טו). והאשכנזים יושבים בקידוש זה (מ"ב תעג, א). נוסח הברכות מופיע במחזור. [אף שמנהג הנשים שאינן שותות מכוס ההבדלה (מ"ב רצו, ה), מכל מקום המנהג ששותות מכוס זו שאמרו עליה קידוש והבדלה יחד (שש"כ סב, טז)].

יד. נר חזבדלח – מותר לברך ברכת "מאורי האש" גם על הנרות שהדליקו לכבוד החג (כך נהג מרן הראש"ל הגר"ע יוסף זצ"ל, כעדות בנו מרן הראש"ל שליט"א, כמובא בשו"ת מצות אברך א, פב; שו"ת אור לציון ח"ג יח, ו). [ואף שמצוה מן המובחר לברך על אבוקה (ש"ע רחצ, ב), מכל מקום אין ראוי להשתמש באבוקה שרגילים להדליק בכל מוצאי שבת, מפני שאסור לכתוב האש, ומכיון שהיא דולקת זמן רב, הדבר מסוכן. ואפשר מערב שבת לקחת "נרונית" ולעשות בשעוה חור נוסף ולהשחיל בו פתילה מנרונית אחרת או גפרור ובכך ליצור אבוקה, והיא תכבה מעצמה ללא חשש. או לחתוך חתיכה מהאבוקה של מוצ"ש, ולהדביקה למגש מתכת, פמוט, או צלחת זכוכית (אך לא חד-פעמית). ויש שחיברו גפרור לנר או שני גפרורים (ספר ארחות רבינו ב, קיא). ויש שפקפקו בעצה זו, לפי שבפירוד הלהבות יש חשש כיבוי (אור"צ שם), ומנהג חב"ד שמברכים על נרות החג ואין מקרבים אותם זה לזה להופכם לאבוקה, וגם אין מביטים בצפרנים, אלא מסתכלים ומברכים על הנרות (האדמו"ר זצ"ל במנהגים שבסוף שו"ע הרב עמ' נח). וכן נהג הגר"ש וואזנר זצ"ל (ספר מביט לוי מונעים, תמב), והיינו כשנמצאים סמוך לנר, באופן שאילו לא היה אור חשמל, ניתן היה להכיר לאור הנרות בין מטבע של מדינה זו למטבע מדינה אחרת (ש"ע רחצ, ד). אבל אין לברך על הנר נשמה שהודלק מערב שבת, כיון שלא הודלק על מנת להאיר אלא בכדי להעביר ממנו אש לצרכי בישול וכדומה (שש"כ סא, כז וכדיון נר של מת בשו"ע שם, יב).

טז. שמחת חג – מצוה לאכול ביום טוב בשר בהמה לקיים בזה מצות "וְשִׂמְחֶתָּ בַחֲגֵךְ" (דברים טז, יד), שאין שמחה אלא בבשר בהמה (ומי שמטעמי בריאות או כשרות אינו יכול לאכול בשר בהמה, יכול לקיים מצות שמחה בבשר עוף), וכן ישתה יין לשמחת החג (חזו"ע י"ט, ש"ט). ונהגו להרבות במיני מאכלים יותר מבשבת (מג"א תקס"ט, ד). וחייב אדם לשמוח בחג השבועות ביותר, מפני שהוא יום שזכינו בו לכתר תורה (שלי"ה מסכת שבועות פרק נד תורה). אבל לא ימשך יותר מדאי אחר הבשר והיין, וכן ימנע משחוק וקלות ראש לפי שהן הוללות, ולא נצטוינו אלא על שמחה שיש בה עבודת היוצר יתברך שמו (רמב"ם י"ט, ו; כ; שו"ע תקס"ג, א). וכן לא ירבה באכילה, כיון שהיא מביאה לשינה (יומא יח.).

טז. סדר חלימוד וחשיבותו – פשט המנהג בכל תפוצות ישראל להיות ערים לביל חג השבועות ולעסוק בתורה עד עלות-השחר. סדר החלימוד הוא "תיקון ליל שבועות" הנדפס בספר "קריאי מועד", שנתקן ונסדר על פי הזוהר והמקובלים (בא"ח, ד; חזו"ע ש"י). וכתוב בזוהר הקדוש: "כל אלו שמתקנים התיקון בלילה הזה ושומחים בו, כולם יהיו רשומים וכתובים בספר הזכרונות, והקדוש ברוך הוא מברך אותם בשבעים ברכות וכתרים של עולם העליון" (בראשית ח; ויקרא צד).

וכתב הרב בן איש חי (ש"א במדבר, א) שהחלימוד המתוקן לזה הלילה, עושה פרי גדול למעלה, וממשיך לנפש האדם קדושה וטהרה. ויזהר שלא לדבר שיחת חולין כל הלילה, וצריך לכך שמיה גדולה בלילה הזה שיש התאספות של אנשים רבים, כל שכן שלא ידבר דיבורים אסורים. ויתגבר כארי שלא יתנמנם כלל [והיושב בטל, הרי הוא כישן (מג"א תקפ"ג, ה)], כי רבינו האר"י ז"ל החמיר מאוד בענין השינה בלילה הזה יותר מליל הושענא רבה. ע"ש.

עיקר התיקון הוא בקריאת סדר התנ"ך וקטע זוהר, ולכן במקום צורך יקרא לכל הפחות כנ"ל (ע"י שעה"כ פ"ט ע"א ואור"צ ח"ג יח, יא וישב הים ח"ב ס"ב). ומכל מקום מי שחשקה נפשו לעסוק בש"ס ובפוסקים, אין למחות בידו כי יש לו על מה שישמוך (יחז"ל ג, לב).

יז. נשים – נשים אינן שייכות בסדר החלימוד הנ"ל (שו"ת רב פעלים ח"א סוד ישרים, ט; בא"ח ש"א וישלח, ה; כה"ח א, טו; חזו"ע ש"י), אבל במידת האפשר טוב שיארגנו להן שיעור תורה ותקראנה תהילים, מגילת רות ותנצלה הזמן לדברים שבקדושה, כל שאין הדבר בא על חשבון הבית וטיפול הילדים.

יח. עלות-השחר/טבילה – אסור ללכת לישון תוך חצי שעה לפני עמוד-השחר והלאה (חזו"ע ג, א), אלא אם כן יאמר לאדם שישמור להעירו. ויזהר בעלות-השחר (בערך בשעה 4:00), שהוא זמן חיבור

הלילה והיום, שיהיה עוסק בתורה או בשירות ותשבחות ולא יהיה יושב ושותק, ומשום כך גם יהא זריז להתפנות קודם עלות-השחר (בא"ח ש"א וישלח, ג). ורבים נוהגים לטבול במקוה טהרה [אף במים חמים (מכתב מרן זצ"ל בחוברת "כי בא מועד" י"ט)] מעט קודם עלות-השחר, כיון שעל פי הזוהר וכתבי האר"י ז"ל יש צורך והכרח בטבילה זו שהיא חלק בלתי נפרד מכללות התיקון כולו (שעה"כ שם; הגר"ח קניבסקי כמובא בספר מנחת תודה, שלב; שו"ת וישב הים ב, קפ"ה וס' שפת הים, שבועות, עמ' עג). ויעשה כן בזריזות שלא לבטל הזמן היקר, ויחזור ללימוד עד התפילה.

יט. ברכות השחר – משהגיע זמן עלות-השחר, מפסיקים הלימוד (הליכ"ר א, מה), נוטלים ידים ג' פעמים לסירוגין בלא ברכה (שו"ע ורמ"א ד, יג), ומברכים כל ברכות השחר עם ברכות התורה (הליכ"ר ע, שם). וברכת "אשר יצר", יברך רק אם הוצרך לנקבו [ולמנהג האשכנזים, אם היה ער כל הלילה, אינו מברך ברכות "אלקי נשמה" ו"המבטל שינה" ו"ברכות התורה", וישתדל לצאת ידי חובה מאדם אחר המברך (מ"ב מו, כד וכו', כח)].

כ. חתעוררות בתפילה – תפילת שחרית ומוסף יתפלל בהתלהבות וזריזות, כדי שלא תחטפנו שינה באמצע ויבוא לידי טעות (בא"ח שם, ה), שהרי אם יישן בשעת קריאת-שמע ותפילה ובקריאת התורה יצא שכרו בהפסדו. וכתוב במדרש [פסיקתא בילקו"ש שמות, רע"א]: אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: בְּנִי! הֲיִי קוראים פרשת עשרת הדברות בכל שנה ושנה [בחג השבועות], ואני מעלה עליכם כאילו אתם עומדים לפני הר סיני ומקבלים את התורה. לפי שבאותו יום בזמן מתן תורה מתעוררת אותה הארה קדושה של המעמד הנשגב והנורא של אבותינו במעמד הר סיני (חזו"ע ש"ג). וידוע כי גמר הפרי של תיקון ספירת העומר ולימוד החג נעשה בתפילת מוסף, ולכן צריך להזדרז בה הרבה, כי הכל הולך אחר החיתום (בא"ח שם).

כא. עמידה בעשרת הדברות – יש הנוהגים לעמוד על רגליהם בשעת קריאת עשרת הדברות, ואין זה מנהג נכון, כי יש לחוש פן יאמרו שדוקא תורה זו מן השמים ולא השאר, חס ושלום, ונותנים בזה יד לפושעים. ויש למחות בנוהגים כן (יחז"ל א, כט; חזו"ע ש"ד, שבת ב' טו). ומכל מקום, ספרדי המתפלל במנין של אשכנזים, אין לו לשנות ממנהג המקום ויעמוד עימהם (כה"ח קמו, כג), וכן אשכנזי המתפלל עם ספרדים, עליו לשבת כמנהגם (שו"ת משנת יוסף ח"י לב, ה).

כב. מאכלי חלב – ראוי להכין מאכלים מתוקים וטעימים לחיכו ביום זה (סדר היום). ונוהגים לאכול מאכלי חלב (רמ"א תצד, א), אך אין זה תחליף לסעודה הבשרית שהיא חלק מהשמחה בכל חג (כנ"ל בסעיף טו; דרכי"ט פ"ט, יט). ונהוג לאכול מאכלי חלב בבוקר לאחר הקידוש ולאחר זמן אוכלים סעודה בשרית. ויש נוהגים שאחר קינוח הפה במאכל והדחתו במשקה ושטיפת ידים [שו"ע י"ד פ"ט, ב] אוכלים מיד מאכלי בשר (חזו"ע ש"ח). ויש שנהגו לאכול סעודה חלבית בלילה וביום לעשות סעודה בשרית (ע"י ארחות רבינו ב, צח; פסקי תשובות תצד, יא; נס"ג יג, ה; יומא דעצרתא, קצ"ט). ובכל אופן חובה להיזהר שלא לאכול מאכלי חלב אחר בשר כי אם לאחר שש שעות (שו"ע שם, א), ואין להקל בזה בחג השבועות (פמ"ג ס"ט תצד; אוצר מנהגים והוראות י"ד, מג).

כג. לימוד ביום – אחר שינוח מלימוד הלילה, יעסוק בתורה ולא יעביר את היום בשינה ויהפוך הלילה ליום והיום ללילה. וישתדל לחדש איזה חידוש בתורה, ואם אינו מסוגל לכך, ישתדל ללמוד או לשמוע חידוש שלא ידע קודם (כפ החיים תצד, לה).

כד. תהילים – לימוד התהילים ביום חג השבועות יש בו צורך גדול, לפי שביום זה נפטר דוד המלך ע"ה [ירושלמי תגיגה ב, ג; חזו"ע שכ"ג, ויעלה לרצון יותר, ולכן כל אחד ילמד התהילים כולו (בא"ח שם, ו). ותלמיד חכם רשאי להמשיך בלימודו כדרכו בקודש (ע"י יחז"ל ג, קלג).

כה. מקלחת – מותר להתקלח ביום טוב באמבטיה פרטית במים שהוחמו בדוד-שמש (חזו"ע י"ט, מב), ולבני ספרד מותר להשתמש גם בסבון מוצק (שו"ת יחז"ל ב, ט), והמחמיר להשתמש בסבון נוזלי תבוא עליו ברכה (ילקוט יוסף שבת ד, ע"א), ומכל מקום אסור להשתמש בליפה או ספוג, ויש להמנע גם מלחפוף את ראשו. ויזהר שלא לסחוט השערות, אלא ישתמש במגבת גדולה, ולא יתנגב בכח, אלא בנחת לאט לאט עד שיבלעו המים במגבת (בא"ח ש"ב פקודי, ח), ולא יסרוק שערוותיו במסרק (שו"ע שג, כז). ובמקום צער מהחום או זיעת הגוף, יש להתיר אף לבני אשכנז להתקלח כנ"ל (חוברת שולחן שלמה עמ' סז).